

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
У ДРУШТВУ СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Volume CLXVIII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 29

LITERATURE AND LANGUAGE
IN THE SOCIETY OF
SERBIAN LETTERS

Accepted at the IV meeting of the Department of Language and Literature
of 25th April, 2017, on the basis of reviews presented by *Nada Milošević-Djordjević*
and *Milorad Radovanović*, full members of Academy

E d i t o r

Corresponding member
ZLATA BOJOVIĆ

BELGRADE 2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 29

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК У ДРУШТВУ СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ

Примљено на IV скупу Одељења језика и књижевности од 25. IV 2017. године,
на основу реферата академика *Наде Милошевић-Ђорђевић*
и академика *Милорага Радовановића*

У р е д н и к
дописни члан
ЗЛАТА БОЈОВИЋ

БЕОГРАД 2017

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Лектор
Младенка Савичић

Коректор
Невена Ђурђевић

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 400 примерака

Штампа
Планета принт

САДРЖАЈ

Предраг Пипер, <i>Поздравна реч: О словесности</i>	9
Злата Бојовић, <i>Књижевности у Друштву српске словесности</i>	11
Zlata Bojović, <i>Literature in the Society of Serbian Letters</i>	29
Александар М. Милановић, <i>Вук Караџић у Друштву српске словесности</i>	31
Aleksandar M. Milanović, <i>Vuk Karadžić and the Society of Serbian Letters</i>	45
Рајна Драгићевић, <i>Улога Друштва српске словесности у развоју српске лексиколошке и лексикографске мисли</i>	47
Rajna Dragičević, <i>The role of the Society of Serbian Letters in the development of Serbian lexicology and lexicography</i>	59
Исидора Бјелаковић, <i>Друштво српске словесности и проблем израге терминологије</i>	61
Isidora Bjelaković, <i>The Society of Serbian Letters and the problem of creating terminology</i>	76
Виктор Савић, <i>Даничићев рад на историји језика у Друштву српске словесности (1857–1861)</i>	77
Viktor Savić, <i>The work of Daničić on the history of language in the Society of Serbian Letters</i>	93
Ана Мацановић, <i>Графијска и ортографска проблематика у Друштву српске словесности</i>	95
Ana Macanović, <i>Alphabet and orthography-related problems in the Serbian Society of Letters</i>	108
Исидора Поповић, <i>Друштво српске словесности и Матица српска</i>	111
Isidora Popović, <i>The Society of Serbian Letters and Matica srpska</i>	122
Љилјана Јухас-Георгиевска, <i>Ђура Даничић и стари српска књижевности</i>	125
Ljiljana Juhas-Georgievska, <i>Đura Daničić and Old Serbian literature</i>	143

Душан Иванић, <i>Ка методологији хуманистичких наука у Друшћу српске словесности</i>	147
Dušan Ivanić, <i>Towards the methodology of human sciences in the Society of Serbian Letters</i>	152
Мирјана Д. Стефановић, <i>Константин Бранковић као саоснивач Друшћва српске словесности</i>	153
Mirjana D. Stefanović, <i>Konstantin Branković als Mitbegründer der Gesellschaft der serbischen Schriftlichkeit</i>	162
Станиша Војиновић, <i>Сима Милутиновић Сарајлија у Друшћу српске словесности</i>	163
Staniša Vojinović, <i>Sima Milutinović Sarajlija and the Society of Serbian Letters</i>	173
Зорица Несторовић, <i>Друшћво српске словесности и развој дисциплина српске науке о књижевности</i>	175
Zorica Nestorović, <i>Society of Serbian Letters and the development of disciplines in Serbian literary science</i>	183
Бранко Р. Златковић, <i>Фолклорни жанрови у казивачко-мемоарској литератури о Првом српском устанку у Гласнику Друшћва српске словесности</i>	185
Branko R. Zlatković, <i>Folklore genres in narrative-memoir literature about the first serbian uprising in the Glasnik of Society of Serbian Letters</i>	195
Војислав П. Јелић, <i>Класична традиција у Гласнику Друшћва српске словесности</i>	197
Vojislav P. Jelić, <i>Classical tradition in the Glasnik of the Society of Serbian Letters</i>	202
Жарко Војновић, <i>Друшћво српске словесности и „књига за народ”</i>	205
Žarko Vojnović, <i>Die Gesellschaft der serbischen Gelehrsamkeit und das Buch für die Menschen</i>	218

ФОЛКЛОРНИ ЖАНРОВИ У КАЗИВАЧКО-МЕМОАРСКОЈ ЛИТЕРАТУРИ О ПРВОМ СРПСКОМ УСТАНКУ У *ГЛАСНИКУ* ДРУШТВА СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ¹

БРАНКО Р. ЗЛАТКОВИЋ

С а ж е т а к. – У раду се истражују и анализирају жанрови усмене књижевности као основне компоненте казивачко-мемоарских штива о Првом српском устанку (1804–1813) објављиваних у *Гласнику* Друштва српске словесности. У устаничким казивањима, која не припадају писаној традицији, историјско искуство транспоновало се и уопштило се у систем усмених књижевних облика – у *п̄редања*, *анеџдоше*, *п̄словице* и *п̄риче из живоша*.

Кључне речи: фолклорни жанрови, предање, анегдота, пословица, прича из живота, казивање, мемоари, Први српски устанак, *Гласник* Друштва српске словесности

Сабирања и објављивања устаничких сведочанстава започела су већ током Првог српског устанка (1804–1813) и наставила су се и деценијама потом. Међу истакнуте познаваоце, сведоке и учеснике Првог српског устанка спадају Гаврило Ковачевић, Иван Југовић (Јован Савић), Ернест Гедеон Маретић, Тријандафило Дука, Сима Милутиновић Сарајлија, Прота Матеја Ненадовић, Вук Стеф. Караџић, Стефан Живковић Телемах, Лазар Арсенијевић Баталака, Јован Хацић (Милош Светић). Они су забележили значајна сведочења о преломном догађају новије српске историје и о обнови српске државности. Они су појединачно вршили испитивања сведока и њихова су казивања уграђивали у сопствена песничка, мемоарска, историографска и биографска дела. Међутим, осим ауторских, појединачних порива за сведочењем о важним и судбоносним догађајима, током пете деценије 19. века уследиле су и систематске и институционалне иницијативе. На молбу Академије наука из Петрограда да се прикупе изјаве о руско-српском савезничком ратовању (1806–1812) српске су власти 1841. анкетирале преко стотину учесника и сведока догађаја. Одговоре су послали и неки угледнији

¹ Рад је резултат делатности на пројекту *Српско усмено стваралаштво у интeркултурном коду* (178011) који се реализује у Институту за књижевност и уметност у Београду и који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

устанаци – Петар Јокић, Ђура Милутиновић Црногорац и Чолак Анта Симоновић. Посао је обављен чиновнички, доносећи фрагментарну грађу, мемоарског типа.² Међутим, материјал је веома драгоцен, јер је готово једини извор који доноси податке са терена Источне Србије, односно изван такозваног „језгра устаничког простора“, централне Шумадије. Очигледно да је постојало развијено и широко распрострањено предање о личностима и догађајима са тих простора које је неблаговременом бригом заувек изгубљено. Позадина небриге састоји се и у чињеници да је посао сакупљања и бележења усмених сведочанстава третиран као династичко и политичко питање. Зато није случајно што се најживље радило на прикупљању и објављивању овог материјала у условима новог уставобранитељског режима, када интересовање за Устанак и посебно Карађорђеву улогу у њему изражава интересе нове династије. Тако је 1846. године, у оквиру делатности првог научног удружења у Кнежевини Србији – Друштва српске словесности, и то на предлог њеног члана, доктора Јована Стејића – покренута иницијатива за систематским прикупљањем и објављивањем документарне и друге историјске грађе од још живих устаника и сведока. Предлог је прихваћен, а планове о методама, динамици и опсегу подухвата поднели су Аврам Петронијевић, Сима Милутиновић Сарајлија, Исидор Стојановић, Јанко Шафарик и Сергије Николић. Милутиновић је предлагао за тај посао Вука Караџића као најбољег језикословца и доброг познаваоца Карађорђевог доба, а Јанко Шафарик и Сергије Николић предложили су Исидора Стојановића, редовног члана Друштва српске словесности и професора „общте повеснице“ у тек основаном Лицеју у Београду (ГДСС 1847: 214–218; ГДСС 1849: 156–196; Пантелић 1954: 27; Перовић 1977: 5–11). С обзиром на то да је Исидор Стојановић претходно већ забележио у Шапцу 1839. године *Живої и ѿрикључе-нија њ. совейника Луке Лазаревића* (Стојановић 1954: 266), те и да је 1844. године, у књизи *Преодница свеобшће истѿрије свейа*, објавио и студију о Карађорђевој смрти (119–140), он је с одушевљењем прионуо том послу. Током школских распуста 1846. и 1847. године он је путовао по Србији и Срему, забележивши драгоцену и разноврсну усмену грађу о Устанку (Стојановић 1954: 265–271). Део резултата с тог пута објављиван је у *Гласнику Друштва српске словесности*. У другој свесци *Гласника Дружѿва србске словесности* (1849) најпре је објављен

² Грађа је делимично објављивана, а познавали су је и као изворе су је, у малој мери, користили – Лазар Арсенијевић Баталака и Миленко Вукићевић. Своју књижицу *Воине Срба с Турцима од устѿанка војска србског Карађорђа до сейштембра месеца 1813 или до ѿдаденија србског* из 1852. године Петар Радовановић је сасвим засновао на овој грађи (Перовић 1980: 59–61). Први пут у целини грађа је објављена у: Поповић, Љубодраг, прир. *Казивања савременика, мемоарска грађа о Првом српском устѿанку*. Аранђеловац: Фонд „Први српски устанак“, 2003.

Стојановићев *Прејис оригинално̄ сасџава миџројолиџа карловачко̄ Сџефана Сџираџимировића, његовом руком најисано̄*, који је датиран 4. јуна 1809. године (Стратимировић 1849: 208–220). Спис описује устанички пораз у бици на Чегру, 31. маја 1809. године. Митрополитова сазнања темељила су се на непосредним казивањима Милоша Урошевића из Земуна, „првог повереника Срба под Црним Ђорђем“. С обзиром на то да је спис прожет личним утисцима и првим вестима о тек минулом догађају, штиво се одликује свежином спонтаног приповедања и подстицајно је за истраживања фолклорних садржаја. У истом броју *Гласника*, између још неколико приложених преписа значајних устаничких писама у формама молби (221–231), објављене су и белешке Исидора Стојановића које је он начинио 19. и 20. августа 1846. године у Тополи и то у разговору с Гајом Пантелићем, старцем од преко 72 године, који је био Карађорђево комшија, друг из детињства и пашеног. Податке је бележио и од Ристе Ђорђевића који је имао преко 76 година, али о њему Стојановић напомиње да није био тако разборит као Гаја Пантелић (Пантелић 1849: 232–264; Стојановић 1954: 268). Гаја је имао добро памћење, вели Стојановић, и стога „што се нигда у свом веку није опио“ (Пантелић 1849: 244). Иако поменута казивања нису изречена сасвим спонтано и непосредно,³ јер се Гаја најпре вајка да збори о шкакљивим темама, страхујући чак и за сопствену главу (244), ипак су она сачувала изворну свежину народног причања. У његовим казивањима, која не припадају писаној традицији, историјско искуство транспоновало се и уопштило се у систем усмених књижевних облика – у *џредања*, *анеџдоџие*, *џословице* и *џриче из живоџа*. Сведочења почињу драматичним тренуцима устаничке пропасти 1813. године. После боја на Лозници, Срби су на Дрини заробили петорицу Турака, а међу којима је био и један Турчин од 125 година. Као најповерљивијег човека Карађорђе је послао Гају Пантелића да испита старца о турској сили и плановима. Пошто Гаја одобровољи старца за разговор, он пророкује устанички крах: [...] *Неможете се одржати, заџио вам се родио Вук Бранковић. Цару се џодватио, да ће исџребити кукољ из џшенице; издати сџе!* [...] *Цар му је обећао, да буде орџак у свој његовој земљи* (233–234). У овом примеру садржано је народно веровање о проклетству косовске издаје која је у традицији константно и латентно присутна и која се активира

³ Сведочици-казивачи често о истим стварима саопштавају различито. У њиховим казивањима очигледна је селекција садржаја који се прилагођавају личним интересима. Осетљиве теме се прећуткују. Карађорђево буљубаша, Петар Јокић, не саопштава да га је Карађорђе ранио на Делиграду 1809. године. Не помиње ни да је раније, 1841, сведочио о Устанку, у перо државном службенику. Можда баш због бојазни да о истим стварима сада не проговори другачије. Писар Вујице Вулићевића, Анта Протић, не помиње Карађорђево убиство, иако му је био сведок. Стога се веома изазовно чини саставити историју прећутаних збивања (Златковић 2007: 45).

у одсудним историјским моментима. Према томе, у архаичној свести предака Косовска битка није довршена нити 424 године доцније.

Дознавши од Гаје Пантелића предвиђања дуговеког Турчина Ђорђе се покајао следећим речима: *Да небимо убили Пашу на Емеклуку (иза Београда); да небимо крстили Турке; да небимо узимали њине жене и девојке за наше Србе; и да небимо ишли на Сјеницу; не би пројали, нији би иако раздражили Турке* (234). Анегдота луцидно истиче и сумира најпроблематичније моменте устаничке одмазде.

Осим предања о Гајином пореклу и анегдота и прича из његовог живота (240–246), акценат је на казивањима о Карађорђевој младости, његовим изузетним физичким и душевним својствима. Он збори да од Ђорђа „није било већег ни вишег човека, ни дужи ногу ни руку“ (237), што су низом примера потврђивали и други савременици (Златковић 2007: 90). Казивач додаје да се у раду нико није могао с њим мерити, нити га је ко могао надмашити. Наводи се и то да је био ћутљив, али да када је што рекао то је било непорециво (Пантелић 1849: 237). Између осталих, од Гаје Пантелића потиче и чувена анегдота према којој изгледа да Ђорђе није марио за гусле и епску песму: *Био је слаб свирач (свирао је мало од лакрдије док је био шипар – од 15 година а после никада – у џајде а у џусле никада) но био је велики иџрач. Више би џуша док је био млађи од иџре узео у руке џајде и дувајући у њи из све снаге, рекао: сад ћу ји надувајши, да се расџукну; но наравно да ишо није могао учиниши* (237).⁴

Гаја Пантелић истиче знатну Карађорђеву улогу и пре Устанка. Збори да је био позиван свуда на весеља и да му нико није смео „прекословити“ ништа, но све је било како он хоће. „Ако је ту било неко лоше живинче, није се смело опити; или какав кавгација, није смео заметати кавгу, опомињали би људи: *еишо Ђорђа у софри где сеги*, и све је бивало како ваља“ (237). Кад се вратио из Немачке, после Кочине крајине, он је заповедао хајдуцима који ће се где скривати и шта ће да ради. Такође, од Ђорђа су зазирали и Турци. У причи је упамћен његов обрачун са чувеним турским јунаком – Авдијом аџи-Марићем из Паланке (249–252), као и непријатељство према најомраженијем оновременом Турчину, Сали-аги Рудничком Бику, муселиму рудничком и брату дахије Кучук Алије (Пантелић 1849: 252–254; Златковић 2013: 177–196). Међутим, историографија не налази да је у освит устанка

⁴Занимљиво је да се у једном савременом теренском запису збори да је Карађорђе био вешт у прављењу гусала. Нека баба од Арсенијевића из села Винче код Тополе спасила је Карађорђа од турске потере, сакривши га у кошу над свињцем. Свињама је околу посула кукуруз како би оне „прериле“ Карађорђеове трагове у снегу. У знак захвалности, Ђорђе јој је „својеручно направио гусле и свињске папке изрезбарно горенак на врху гусала, које поклони баби, а оне се као породична реткост и данас чувају међу бабиним потомством у Винчи“ (Коларевић 2016: 92–93).

Карађорђе био толико важан Турцима, јер је он био хајдук и трговац, а они су стрепели од кнезова. Према дахијском плану Карађорђе није био међу првим људима за ликвидацију и имао је времена да се уклони од турске потере (Златковић 2007: 62–63). Међутим, Гаја Пантелић казује о чак четири дахијска напада на Карађорђа (1849: 247–249).

Карађорђева устаничка биографија такође је прошарана многим причама. Између осталих, наводи се и завршна анегдота о устаничком снабдевању оружјем и муницијом. Када аустријски трговци заискају да се дуг плати, Карађорђе се нађе у невољи. Онда Гаја Пантелић приложи вола, тако учине и остале старешине, а Алекса Дукић оде у народ и скупи 1.100 волова, те намире дуг. Доцније, када је стигао новац из Русије Карађорђе је надокнадио по 50 гроша за вола, а потом су трговцима намиривали џебану и свињама које су вределе по 20 гроша (263–264).

Већ и током овог пута у Тополу 1846. Исидор Стојановић је побољевао, хватала га је грозница, па се враћао у Београд ради лечења (Стојановић 1954: 267). Међутим, на последњим страницама истог броја *Гласника Дружџива србске словесности* (1849), објављен је *Некролоџ* овом прерано преминулом културном и научном трудбенику кога је колера покосила у четрдесетој години живота (285–286). Стога су у наредној, трећој свесци *Гласника Дружџива србске словесности* (1851) објављени *Подгајци за њовесџициу србску времена Карађорђевоџ, извађени из архџија њокојноџ Исидора Стојановића* (131–175). Нижу се приче о устаничким бојевима и њиховим јунацима које је Стојановић забележио од различитих казивача. Једна сведочи да је Карађорђе с 100.000 устаника приспео на Мишарско поље у суботу, но није дао да се бој започне одмах сутрадан – у недељу (131–132). Друга анегдота, такође, истиче Вождову побожност. Када се налазио у војним логорима, за молитву се будио пре свих, раније чак и од четног свештеника. У Сјеници, уочи боја са Нуман-пашом, Карађорђе мало проспава, те „устане, умије се и стане будити архимандрита благовештенског Григорија, но овом не буде мило, ал’ кад К[ара]ђ[орђе] навали, он устане и стане се спремати на јутрењу молитву“ (173–174). Анегдота о смрти легендарног оснивача Делиграда, капетана Жикића, једновремено сведочи и о поштовању народне институције поста. О Васкрсу Турци ударе снажно на српски шанац. Малобројни Срби пружали су жесток отпор. И баш у том одбијању Турака капетан Жикић изађе на бедем храбрећи Србе и повиче: *Не бојџие се браћо, уџекоше Турци!* Али, баш у тај мах згоди га куршум у прса. На Велику суботу, Жикић на умору заиште да се напије млека, али му не дадоше, јер је био у току пост (155). Када су устаници завојштили на Карановац вели се да је Карађорђе у пустом граду застао једино двојицу хоџа који су остали да га моле да не запали џамију. Он најпре то одобри, али када стигне до Мораве, он поврати неколико момака да

ипак запале цамију (145). Од неког Хације, Србина из Ниша, Стојановић је забележио да је после битке на Чегру, 1809. године, нишки паша давао за сваку српску главу по 25 гроша. Заповедао је ћурчијама да их одеру и да се узидају у кулу. Један Турчин донео је девет глава. Међу њима, испоставило се, две су биле турске, које му због тога нису биле урачунате, него је због подвале био укорен (150).

У наредној четвртој свесци *Гласника Друштва србске словесности* (1852) објављени су мемоари Јанићија Ђурића, под насловом *Копија историје србске сочињена Јанићијем Ђурићем бившим њајним секретаром верховнаго Војска србска, са описанијем рода жизни Карађорђа Пећровића од рођења до кончине смерти и његова (75–151)*. Спис је настао независно од иницијативе Друштва српске словесности, можда чак и пре 1823. године, а за објављивање га је Друштву уступио Јанићијев син, Александар, секретар Совета Књажества Србског. Попут Гаје Пантелића, и Јанићије Ђурић саопштава „проверене“ детаље из Карађорђевог живота. Иако он јемчи да је податке црпео од самог Војска, његове мајке Марице, супруге Јелене и особито од осамдесетогодишњег старца Михаила Милошевића из Тополе, који је 45 година друговао с Карађорђем (82), његова су сведочења посве митизирана. Војсково рођење праћено је космичком светлошћу и необичним приказанима. У тренутку доласка на свет на конаку се случио Турчин који је обдарио дете дукатом и наговестио је да ће оно бити велики јунак (83). Ђурић описује Карађорђево прво јунаштво у светлости митских сугестија и симбола. Чувајући свиње Новака из Жабара, Ђорђе је уснио да га Свети краљ студенички и арханђео Гаврило крепе за борбу и ослобођење од Турака. Утом га из сна тргне комешање свиња и лавез паса. Његове свиње водиле су борбу против паса неког спахије Турчина који се запутио у лов, те је он пиштољем стрељао свиње. Заклањајући крдо, Ђорђе први пут убије Турчина, побије његове псе, а леш баци у вир (85–86). Потом су уследиле и друге ликвидације Турака. Два Турчина је убио у своме дому уз помоћ мајке Марице. Она је тучком докрајчила једног. Исекли су их и закопали испод огњишта (86–87). Године 1782. Ђорђе се најмио у службу код спахије Вазлије у Паланци. Занимљиво је да се у *Гласнику Друштва србске словесности* не објављује епизода њиховог дружења, јер цензурисани садржаји описују њихова харања и убиства Турака, а о чему дознајемо тек на основу потоњих целовитијих објављивања Ђурићевих мемоара (Ђурић 1852: 88–89; уп. Ђурић 1954: 30). Јанићије Ђурић пише и о Карађорђевом убиству оца. Када се Петар поколебао да бежи у Немачку, Марица је заклела Ђорђа: *Ђорђе! арам ти млеко моје, које си ти њодојио из ове сисе, ако оно њса неубијеш* (1852: 92). Касније верзије догађаја уносе смутњу, тврдећи да је Ђорђе убио очуха (Вукићевић 1907: 34–35, 37, 57). Памти се и Карађорђево

учешће у фрајкору, односно у рату између Немачке и Турске. У том периоду Ђорђе се зближио са аустријским капетаном Радичем. Када овај изрази сумњу како се може 2.000 војника супротставити турској војсци од 12.000 војника, наводи се Карађорђево одговор: *Лако, како и једна љуџа њајрика сљуџи манџу – јело – на двадесет војника, њако су и њвоји војници љуџи, да један из бусије разбиће двадесет* (Ђурић 1852: 96). У нападу на Пожегу муке им је задавао турски јунак Ломигора. Капетан Радич нареди Ђорђу да га из заседе убије. Иако је Ђорђе погађао, није могао да му науди. Онда неко каже да њега неће олово. Ђорђе скине са своје хаљине сребрну и осталу дугмад и њима напуни пушку и тако усмрти Ломигору (97–98). Јанићије Ђурић био је сведок устаничког збора у Орашцу на Сретење Господње 1804. године. За разлику од Вукове верзије у којој се тврди да је у односу на Карађорђа најпре давана предност Станоју Главашу, па сваком кнезу и поглавару понаособ, а најпосле кнезу Теодосију Марићевићу из Орашца (Караџић 1969: 332–333), Ђурић налази да је Карађорђе био једини кандидат за вођу (1852: 113–115). Према веродостојности чини се да предност треба пружити Ђурићевој варијанти, јер доцнија Вукова верзија анегдоте, у ствари, мотивише будући сукоб између Карађорђа и Теодосија Марићевића (Златковић 2007: 182–184). Ђурић сведочи и о првим преговорима између дахијске и устаничке војске. Дахијски преговарач био је Аганлија, а испред устаника био је Карађорђе. Када је у српском табору пукла пушка нехотице, Турци помисле да их Срби нападају, па се зачне бој. Ђурић вели да Карађорђе „једним својим гласом устави своју војску и утиша, те стане као кап воде“ (1852: 131). Вест о догађају забележило је и описало више извора. У спеву Гаврила Ковачевића, Карађорђе је неуспех преговора образлагао Аганлији: *Видиш сада њија се овде сџече, / Видиш да ме не слушају људи / Неџо бежи, њак како знаш суди* (Ковачевић 1844: 17). У временском распону од скоро две и по деценије, на основу анегдота јасно се може пратити развој и настајање Вождовог култа. У Ђурићевим сећањима Вожд је мудар преговарач. Током наредних преговора у Паланци, немогућност мира Вожд алегорично образлаже дахији Аганлији басном о змији која је смртно ујела сина неком човеку, а он њој због тога одсекао реп, па је најпосле звао да се ипак помире. На то му је змија пословично одговорила: *Доџод њи гледаш џроб сина њвоџа и ја мој осечени реј, нема мира међу нама – односно док год Срби гледају гробове исечених кнезова, а Турци непокорног Србина, мира неће бити* (1852: 135; уп. Караџић 1849: 90). Ђурић, најпосле, свршава сећања збивањима око сазивања прве устаничке Скупштине у Остружници, маја 1804. године (149–150).

У истој свесци *Гласника* (1852) објављено је и *Карађорђево извештање о Србији и њоследњим догађајима србскоџа (новиџ) доба као и о њрвима за њим следујућима* (152–179). Спис је датиран 4. маја 1816.

године, у Петрограду, а писао га је према Карађорђевим упутима Лазар Тодоровић руском цару о стању у Србији и о патњама Срба у избеглиштву. И ова мемоарска епизода такође садржи анегдотске компоненте. Такав је приказ последњих устаничких дана. Премда се у драматичним тренуцима 1813. године Карађорђе разболео, његово је одсуство с бојног поља праћено разноврсним гласинама. Говорило се: *га је Госјодар наш жив он би между нама како и свагда њре био*. Стога почне народ да губи храброст, држећи га за мртва, а то је уверење још додатно поткрепљивао и митрополит београдски Леонтије Ламбровић, „који је својим пријатељима писао, да сам [Карађорђе] умро, и да сваки бежи куд зна, јербо другог спасенија неима“ (166). У избеглиштву Вожд се нашао у вртлогу политичких утицаја, распет између Аустрије и Русије. Нудили су му да се потписом обавезе на верност Аустрији, па ће га аустријски двор почаствовати титулом кнеза и повратиће га у отечество, јер како су тврдили „да је кошуља ближа нежели хаљина и да Србија нигда Росима подпасти неможе“. На то је упорном пуковнику Левачићу Ђорђе одговорио: *Госјодине! ако имајше какова друџа разџовора са мнош, изволише разџоварати се, а о њому ѡресјанише ми више џоворити* (178–179).

Велики поклоник Карађорђевог лика и дела Лазар Арсенијевић Баталака објавио је у шестој свесци *Гласника Друштва српске словесности* (1854) кратак спис под насловом *Каракѡерисѡика Црноѡ Ђорђа* (150–155). Попут Гаје Пантелића Баталака је такође истицао примере Вождове скромности. После славне победе на пољу Тичару 1810. године, Карађорђе се састао са турским преговарачима у пратњи „сребром и златом окићеним“ војводама. Лошије одевеног од осталих српских старешина, Турци га нису препознали, па су питали ко је Црни Ђорђе? На то им је Карађорђе узвратио: *Које куде! Ја сам Црни Ђорђе, но неком сам бео, а неком баш црн!* Сумњајући да је то заиста био Карађорђе, Турци су, ипак, замолили да му се пренесу њихови поздравни (153).

И Јован Гавриловић, који је у више наврата био потпредседник Друштва српске словесности, занимао се историјом Првог српског устанка (Радевић 2011: 89–93). Као чиновник у струци финансија он је у трећој свесци *Гласника Друштва српске словесности* (1851) објавио студију под насловом *Податаци за ѡвесјеницу српску времена Карађорђевоѡ ѡ сѡруци финансије* (Гавриловић 1851: 176–185). Међутим, његов је допринос био и посредан, јер је на његов наговор Антоније Протић, пензионисани саветник Књажества српског, проширио своју *Повесницу од ѡочейка времена вожда српскоѡ Карађорђа Пејровића*, коју је он написао на захтев српских власти које су се одазвале молби Руске академије наука о прикупљању изјава о руско-српском савезничком ратовању од 1806. до 1812. Спис је завршен коначно 1853. године, али га је тек 1892. године објавио Милан Ђ. Милићевић у *Сѡменику Српске краљевске академије XIX* (2–27).

Под окриљем Друштва српске словесности, Милан Ђ. Милићевић је успео да забележи *Причање Пејтра Јокића о догађајима и људима из Првог српског устанка 1804–1813*. Службујући као учитељ, Милићевић је 1851. годину провео у Тополи, где се зближио с бившим Карађорђевићим буљубашом и потоњим пензионисаним судијом Ваљевског окружног суда. Милићевић је радо слушао његова разборита причања о времену и о људима из Првог српског устанка. Стога му је он понудио да их забележи, но старац није хтео ни да чује. Тек је пристао пошто је Милан Милићевић успео да, преко архимандрита Гаврила Поповића, који је био члан Друштва српске словесности, добије ласкаво писмо на име Петра Јокића, у коме га прво научно удружење у Кнежевини Србији званично моли да он дозволи Милићевићу да забележи његова сећања (Милићевић 1891а: VI; Перовић 1954: 271–273). Већ наредне године Милићевић је предао Јокићева *Причања* заједно с његовом биографијом Друштву српске словесности за штампу у *Гласнику*. Међутим, оновремени цензор Василије Лазић није дозволио објављивање. Ни покушај из 1855. није успео, па је спис штампан тек 1891. у *Сјоменику Српске краљевске академије XIV* (Милићевић 1891: VII–VIII). Но, Милан Ђ. Милићевић међу првима је осетио чари устаничких казивања, па је претежно на основу мемоарских сећања Гаје Пантелића, Јанићија Ђурића, Петра Јокића, Анте Протића, али и из других извора, почео да издваја, саставља и објављује код нас најраније збирке анегдота и сродних приповедних облика које је тематизовао око личности кнеза Милоша (1891б, 1893), кнеза Михаила (1898), Карађорђа (1904), те и око бројних личности Првог и Другог српског устанка (1888) и уопште Кнежевине Србије (1876). Према томе, у најдубљој скопчаности с делатношћу Друштва српске словесности тако је на размеђи двају векова обелодањен и афирмисан домаћи корпус анегдотске грађе који је, иако популаран и радо казиван, ипак био маргинализован жанр усмене књижевности.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Арсенијевић, Лазар Баталака. „Карактеристика Црног Ђорђа“. *Гласник Друштва српске словесности*. Свеска VI. Београд, 1854, 150–155.

Вукићевић, Миленко. *Карађорђе*. Књига прва, 1752–1804. Београд, 1907.

Гавриловић, Јован. „Податци за повестницу српску времена Карађорђевог по струци финансије“. *Гласник Друштва српске словесности*. Свеска III. Београд, 1851, 176–185.

Ђурић, Јанићије. „Копија историје српске сочинена Јанићијем Ђурићем бившим тајним секретаром верховног Војводе српска, са описанијем рода жини Карађорђа Петровића од рођења до кончине смрти и погребенија његова“. *Гласник Друштва српске словесности*. Свеска IV. Београд, 1852, 75–151.

Ђурић, Јанићије. „Копија историје сербске сочињавана Јанићијем Ђурићем бившим тајним секретаром верховнаго Војда сербска, са описанијем рода жизни Карађорђа Петровића од рођења до кончине смрти и погребенија његова“. *Причања савременика о Првом српском устџанку*. Живан Сечански, прир. Београд: Просвета, 1954, 23–73.

Златковић, Бранко. *Први српски устџанак у џовору и у џвору. Анеђдоџе и сродне џријоведне врџџе усмене књижевности о Првом српском устџанку*. Београд–Аранђеловац: Институт за књижевност и уметност – Фонд „Први српски устанак“, 2007.

Златковић, Бранко. „Одјџци митских времена у усменим казивањима о Сали-аги Рудничком Бику“. *Време, вакаџи, зџман. Асџекџи времена у фолклору*. Зборник радова. Л. Делић, ур. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2013, 177–196.

Јокић, Петар. „Причање Петра Јокића о догађајима и џудима из Првог српског устанка 1804–1813“. *Сџоменик Српске краљевске академије XIV*. Београд, 1891, 1–56.

Караџић, Вук Стеф. *Српске народне џословице и друђе различне као оне у обичај узџџе ријџчи*. Беч, 1849.

Караџић, Вук Стеф. „Даница 1826–1829, 1834“. *Сабрана дела Вука Караџића*. Књига осма. Милорад Павић, прир. Београд: Просвета, 1969.

Ковачевић, Гаврило. *Песма о случајној буни Срба џроџив даџја и о срећном изобразџенију џини народни дела*. Београд, 1844.

Коларевић, Владета. *Усмена небџшина. Карађорђе и џеђови устџаници у народном џредању и архивској џрађи*. Орашац: Задужбинско друштво „Први српски устанак“, 2016.

Милићевић, Милан Ђ. *Кнежевина Србија I–II*. Београд, 1876.

Милићевић, М. Ђ. *Поменџк знамениџиџ џуди у српскођа народа новијеђ доба*. Београд, 1888.

Милићевић, М. Ђ. „Постање Јокићева причања“. *Сџоменџк Српске краљевске академије XIV*. Београд, 1891а, V–VIII.

Милићевић, М. Ђ. *Кнез Милош у џричама*. Београд: Чупићева задужбина, 1891б.

Милићевић, М. Ђ. „Кнез Милош прича о себи“. *Сџоменџк Српске краљевске академије XXI*. Београд, 1893.

Милићевић, М. Ђ. *Кнез Михаило у усџоменама некадашњеђ свођ секретџара*. Београд, 1898.

Милићевић, М. Ђ. *Карађорђе у џовору и у џвору*. Београд, 1904.

Пантелић, Гаја. *Гласник Дружџива србске словесности*. Свеска II. Београд, 1849, 232–264.

Пантелић, Душан. „Први српски устанак и Српска академија наука“. Посебна издања ССХХVI. *Сџоменџца*. Књ. 11. Београд: САНУ, 1954, 27–32.

Перовић, Радослав. *Грађа за исџорију Првођ српскођ устџанка*. Београд, 1954.

Перовић, Радослав, прир. *Први српски устџанак. Акџа и џисма на српском јџзику*. Књига I. *1804–1808*. Београд: Народна књига, 1977.

Перовић, Радослав. *Прилози за исџорију Првођ српскођ устџанка*. Београд: Слово џубве, 1980.

Петровић, Ђорђе Карађорђе. „Карађорђево известије о Србији и последњим догађајима србскога (новијег) доба као и о првима за тим следујућима“. *Гласник Дружѣва србске словесности*. Свеска IV. Београд, 1852, 152–179.

Поповић, Љубодраг, прир. *Казивања савременика, мемоарска брѣга о Првом српском устанку*. Аранђеловац: Фонд „Први српски устанак“, 2003.

Протић, Антоније. „Повесница од почетка времена вожда српског Карађорђа Петровића“. *Сѣоменик Српске краљевске академије XIX*. Београд, 1892, 2–27.

Радевић, Милорад, прир. „Податци за повесницу србску времена Карађорђевог по струци финансије“. 1804. Часопис Задужбинског друштва „Први српски устанак“. Б. Златковић, ур. Година VII, број 9–10. Орашац, 2011, 89–93.

Радовановић, Петар. *Воине Срба с Турцима од устанка вожда србског Карађорђа до септембра месеца 1813. или до њагенија србског*. Београд, 1852.

Стојановић, Исидор. *Преодница свеобшиће историје свѣта*. Београд, 1844.

Стојановић, Исидор. „Рапорт Њ. Светлости Господару књазу србском по путу по Србији учињеном од 17. до 26. јулија и од 16. до 29. августа закључително 1846“. Радослав Перовић. *Брѣга за историју Првог српског устанка*. Београд, 1954, 265–271.

Стојановић, Исидор. „Податци за повесницу србску времена Карађорђевог, извађени из артија покојног Исидора Стојановића“. *Гласник Дружѣва србске словесности*. Свеска III. Београд, 1851, 131–175.

Стратимировић, Стефан. „Препис оригиналног састава митрополита карловачког Стефана Стратимировића, његовом руком написаног“. *Гласник Дружѣва србске словесности*. Свеска II. Београд, 1849, 208–220.

Branko R. Zlatković

FOLKLORE GENRES IN NARRATIVE-MEMOIR
LITERATURE ABOUT THE FIRST SERBIAN UPRISING
IN THE *GLASNIK* OF SOCIETY OF SERBIAN LETTERS

S u m m a r y

The paper explores and analyzes the genres of oral literature as the main component of narrative-memoir read concerning the First Serbian Uprising (1804–1813), which were published in the *Glasnik* of Society of Serbian Letters. In the revolutionary narration, which doesn't belong to written tradition, historical experience was transferred and embedded in the system of oral literary genres – tradition, anecdotes, proverbs and life chronicles.